

obeh političnih strank avstrijskega delavskega razreda (socialdemokratske in komunistične) tako v odnosu do vladajočega režima kot v odnosu do nastopajočega nacizma v letih 1934–1938.

Tone Zorn

Franz Goldner, Die oesterreichische Emigration 1938 bis 1945., Wien 1972, strani 348 (zbirka Das einsame Gewissen, knjiga 6).

Zbirka, v kateri je izšla Goldnerjeva knjiga, je namenjena predvsem delom, ki zajemajo problematiko dogajanja na avstrijskem prostoru med drugo svetovno vojno. V tem okviru se Goldnerjeva knjiga dotika nekaterih vprašanj avstrijske politične emigracije po letu 1938, in to tistega njenega dela, ki se je zavzemal za obnovo avstrijske državnosti. Kot vir za ta prikaz je poleg ohranjenega dokumentarnega gradiva avstrijske emigracije rabila predvsem dostopna ameriška dokumentacija. Glavni poudarek je v knjigi namenjen predvsem delovanju in položaju avstrijske politične emigracije neposredno po anšlusu v Franciji in zatem v Združenih državah Amerike, medtem ko je emigracija v drugih državah zajeta le v manjši meri.

Za proučevalca avstrijskega razvoja v času po anšlusu bodo nedvomno zanimiva Goldnerjeva opozorila na politične usmeritve avstrijske politične emigracije. Tu velja predvsem opozoriti na stališče dotedanjih socialnih demokratov, predvsem pa dr. Friedricha Adlerja, ki je vseskozi zagovarjal upravičenost anšlusa, torej usmeritev, ki jo je večinsko zagovarjala socialdemokratska emigracija (pa tudi tisti socialni demokrati, ki so ostali v domovini). Nasprotno pa najdemo prizadevanja za obnovo avstrijske državnosti pri predstavnikih nekdanjih krščanskih socialcev. Še posebej so v Goldnerjevi knjigi opisana prizadevanja Otta Habsburškega, da bi nastopal kot reprezentant nekdanjega avstrijstva iz širšega podonavskega prostora. Nadrobno so orisani njegovi naporji za ustanovitev posebnega avstrijskega bataljona v okviru vojske ZDA, se pravi vojaške enote, katere ustanovitev je še posebej podprl ameriški predsednik Roosevelt. Vendar je bila ustanovitev te vojaške enote pod nesrečno zvezdo: dejstvo, da je nastopal kot njen pobudnik Otto Habsburški, je imelo za posledico ne le nasprotovanje avstrijskih socialnih demokratov (na primer Juliusa Deutscha), ampak tudi predstavnikov nasledstvenih držav, tako Čehov in Jugoslovancev (na primer decembra 1942). Posebej je omenjen protest „enega jugoslovanskih združenj“ – poslan je bil 6. decembra 1942 amerišskemu obrambnemu ministru Henryju L. Stimsonu – proti temu, da bi vključevali v bataljon pripadnike nekdanje habsburške monarhije. Na začetku januarja 1943 je v tej zvezi omenjen minister jugoslovanske emigrantske vlade Save N. Kosanović. Posebno zanimiv pa je povzetek spomenice ameriškega obrambnega ministrstva iz začetka februarja 1943, po kateri je bil načrtovani bataljon avstrijski le po imenu, saj so bili vključeni vanj tudi Poljaki in Čehi, se pravi pripadniki narodov razpadle monarhije. Podatki tudi kažejo, da je bilo do aprila 1943 v bataljon vključenih le 25 prostovoljcev, medtem ko je celoten bataljon štel 199 mož. Posledica vsega nakazanega je bila skorajšnja razpustitev bataljona, prostovoljcem pa prepuščeno, da se vključijo v druge vojaške enote.

Za slovenskega bralca je tudi zanimivo poglavje o avstrijski emigraciji na Švedskem, in to predvsem s stališča prizadevanj po ohranitvi predvojne avstrijsko-jugoslovanske

meje. V mislih imam predvsem izjavo avstrijskega kanclerja dr. Kreiskega iz leta 1972 o prizadevanjih te vrste. Prav ob tem pa nam Goldnerjeva knjiga pokaže na dokajšnjo nevplivnost avstrijske emigracije tudi na Švedskem. To dejstvo v marsičem izpodbija nasprotno izjavo avstrijskega kanclerja, dano v času znane „koroške jeseni“ 1972.

Tone Zorn

Dietrich A. Loeber, Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939–1941. Neumuenster 1972, str. 60 + 787.

Znano je, da je nemški nacizem s preselitvijo nemških manjšin iz treh baltskih držav, t. j. iz Estonije, Latvije in Litve v letih 1939 – 1941, dejansko uničil tamkajšnje nemštvo. Že naslov gornje knjige opozarja, da je posvečena temu vprašanju. Gre za obsežno zbirko virov, med njimi tudi neobjavljenih, o usodi baltskega nemštva od priprav na njegovo preselitev na območje tretjega rajha (oz. bolje na območje okupirane Poljske) pa vse tja do napada nacistične Nemčije za ZSSR poleti 1941. leta, ko o preseljevanju ni več govora in ko nastopijo novi momenti, med njimi tudi vprašanje, ali je oportuno, da se preseljenci vrnejo na prostor, ki so ga nedavno zapustili. Poleg tega nudi dokumentacija zanimiv vpogled v strukturo baltskega nemštva do preselitve v Hitlerjevo Nemčijo.

Gledano s stališča usode nemških manjšin na drugem evropskem prostoru (vštevši južno Tirolsko), pomeni Loeberjeva zbirka virov delo, ki omogoča primerjavo nacistične politike do sorojakov v treh baltskih državah in drugod po Evropi. Še bolj zanimivi pa so posamezni dokumenti, ki se dotikajo tudi Jugoslavije. Prvi med njimi je dopis nemškega državnega tajnika zunanjega ministrstva Weizsaeckerja z dne 3. novembra 1939 vrsti nemških diplomatskih predstavništev o rajhovski politiki do nemških manjšin izven rajha. Dokument uvodoma pravi, da „kljub pravočasnemu informiranju tujega tiska . . . o novi ureditvi etnografskih razmerij s preselitvijo narodnosti“ zadevno Hitlerjevo izjavo večkrat „zmotno ali zlobno razlagajo“ (mišljena je Hitlerjeva izjava v rajhstagu dne 6. oktobra 1939, ki je le deloma povzeta v Loeberjevo zbirko). Weizsaecker je dalje poudarjal, da pomeni preselitvena akcija prispevek k pomiritvi Evrope. Posebej so bile poudarjene Hitlerjeve besede, da pomenijo drobci nemškega življa na območju vzhodne in jugovzhodne Evrope vzrok stalnih meddržavnih „motenj“. „V času narodnostnega načela in rasne misli je utopično misliti, da je brez nadaljnega mogoče asimilirati pripadnike tega visokovrednega ljudstva. Zato spada k nalogam dalekovidne ureditve evropskega življenja izpeljava preselitev ter na tak način odprava vzrokov evropskih konfliktov (Konfliktstoff)“. In dalje: „Ureditev celotnega zemljinega prostora po narodnostih, kar pomeni: ureditev tistih manjšinskih vprašanj, ki se ne dotikajo le tega prostora, ampak skoro vse južne in jugovzhodnoevropske države“. Dopis je opozarjal, da se Nemčija pogovarja o preselitvi „le z Italijo, Rusijo, Estonijo in Latvijo“, medtem ko nadaljnje preselitve niso aktualne in „se jih ne diskutira“.

Za takratna gledanja NSDAP na problematiko nemških manjšin zunaj rajha je vsekakor značilno, da se je tretji rajh narodnostno odrekoval vsem tistim Nemcem, ki so odklonili preselitev vanj. Za stališča nemškega koroškega nacionalizma do slovenskega vprašanja, ki skuša uveljaviti za slovensko skupnost izključno subjektivni (priznavalni) princip pripadnosti posameznika k določeni narodnosti, je vsekakor več kot zanimiv nemško-estonski dogovor (protokol) z dne 15. oktobra 1939 o preselitvi tamkajšnjih Nemcev v tretji rajh. Kot je znano, so uživali estonski Nemci do tega časa posebno